

XV. YÜZYIL ŞAIRLERİNDEN İBRAHİM BEY

Musa DUMAN[†]

Dıvan Edebiyatı'nda, eserleriyle ve kazandığı ilmî tesiri ve şöhretiyle devrini aşırp günümüze ulaşabilen şair ve yazarlar olduğu gibi, ilmî ve şiir sanatındaki yetenekleri, ilim muhitinden uzak yerlerde oluşları vb. çeşitli sebeplerle temayuz edip zamanımıza gelememiş olanlar da bulunmaktadır. Eldeki bilgilere göre İbrahim Bey'in de şiir alanında tesiri ve şöhretiyle zamanımıza ulaşmamış şairler sınıfına dahil olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak şairlerinin Anadolu Türkçesi'nin tarihî kaynakları arasında bulunmasından başka, Külliyyâtı içinde bulunan Mevlânâ Celâleddin'in Mesnevîsinden hikâyelerin manzum tercümeleri ve miraç konulu 270 beyitlik manzumesi, konularında Anadolu'da yazılmış ilk eserler arasında sayılması sebebiyle İbrahim Bey'i ve eserini önemli kılmaktadır.

Kaynaklarda, şair İbrahim Bey'in hayatı ve şairleriyle ilgili her hangi bir bilgi mevcut değildir. Yaşadığı devir hakkında manzumelerinde de açık bilgi mevcut olmadığından şairin kimliği hakkında kesin bir şey söyleme imkânı bulunmamaktadır. Sadece, Eğridirli Hacı Kemal'in (öl. 918/1512) *Câmiü'n-Nezâir*'inde¹ 13 beyit tutarında bir manzumesi yer almaktadır². Şiirlerinde kullandığı dilin özelliklerinden hareketle şairin XIV. asrın son yarısı ile XV. asrın ilk yarısında³; *Câmiü'n-Nezâir*'de şiiri bulunduğuna göre, hiç olmazsa XV. asırda yaşadığı kabul edilebilir.

İbrahim Bey'in yaşadığını tahmin ettiğimiz devirlerde Candaroğullarından I. İbrahim Bey ve II. İbrahim Bey adlarıyla yaşamış beyler bulunmaktadır. Şair İbrahim Bey'in bu kişilerden özellikle II. İbrahim Bey (öl. 847/1443) olması ihtimali vardır⁴. Babası İsfendiyar Bey'in emriyle yazılıp adına ithaf edilmiş

* Yard. Doç. Dr. I U Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

1 Beyazıt Kutuphanesi, nr. 5782

2 60^b'de 1-13 satırlar Aynı şair Selim Ağa Kutuphanesindeki nushada 121^b'de yer almaktadır.

3 *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 1, sh. XXXIX

4 Şairin adındaki "Bey" unvanının da böyle bir ihtimali kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu devirler Anadolu'da siyasî hareketliliğin yanı sıra ilmî ve kültürel hayatın da oldukça canlı olduğu dönemlerdir. Anadolu Beyliklerinin hemen hemen her birinde, bir kültür muhiti teşekkül etmiş vilâyet merkezleri bulunmaktaydı. Bunlardan Bursa ve Amasya Osmanlı Beyliklerinin, Konya Karamanoğullarının, Kutahya Germiyanogullarının, Kastamonu Candaroğullarının kültür merkezleri olmuşlardır. Beyliklerin Osmanlı Beyliği şemsiyesi altında toplanmalarından sonra da söz konusu vilâyetler birer ilim ve kültür merkezi olma özelliklerini devam ettirmişlerdir (Bk. Ord. Prof. Dr. I. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*

Cevâhirü'l-Esdâf adlı tefsirin mukaddimesinde bu beyin, "sâhibü's-seyf ve'l-kalem" olarak anılması da böyle bir ihtimali destekler özelliktedir⁵. Yukardaki tahminimiz doğruysa, II. İbrahim Bey'in, Kastamonu'daki külliyesinin vakfiyesindeki kayıtlarda kullandığı belirtilen "Tâceddin" ünvanı "edebî mahlas" değil siyâsî bir ünvan olmalıdır⁶. Ayrıca, Uzunçarşılı, Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in oğlu, yanı II. İbrahim'in kardeşi Bafra valisi Hızır Bey adına 1414'te bir Mı'râc-nâme kaleme alındığını kaynak zikretmeden kaydetmiştir ki bu da muhtemelen başka bir eserdir⁷.

Câmi'u'n-nezâr'deki parçayı hariç tutarsak, bildiğimiz kadarıyla, İbrahim Bey'in şiirlerinin yer aldığı üç nüsha bulunmaktadır:

a) İbrahim Bey'in manzumelerini derli toplu olarak ihtiva eden tek yazma Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir⁸. Eser burada "*İbrahim Bey Külliyyâtı*" adıyla kayıtlıdır.

Bu nüsha sırtı meşin, şirazeli, ebru kaplı, mukavva ciltlidir. Ta'lık yazıyla harekeli olarak iki sütun halinde yazılmış 154 varaktan meydana gelmektedir. Sayfaların satır sayısı düzensiz (10, 11 ve 12'li) olup yazılar kırmızı çizgilerle çerçevelenmiştir. Dış ebadı 13x17 cm. olup iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde münâcât (1b-6a), mı'râc-nâme (6b-18a), na'at (18b-20b), Mevlânâ hakkında medhiye (21b-22a) ile Mesnevî'den nazmen çevrilmiş on uç parça hikâye (22a-107b) yer almaktadır. İkinci bölümde ise üç tercî-i bend (108a-115a), altı kaside (115a-121a), yetmiş beş gazel (121a-151b), dört Farsça (152a) ve on bir Türkçe (152b-153a) rubai, iki müfred (127b, 153b) bulunmaktadır. Hikâye tercümeleleri hariç tutulduğunda bu esere "divançe" denebilir de mürettep değildir.

b) Daha az manzumenin yer aldığı ikinci nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁹. Bu yazmada İbrahim Bey'in şiirleri, Farsça manzum ve mensur eserlerin yer aldığı bir mecmuanın kenarına 38^b-87^a varaklar arasında farklı bir yazıyla sonradan ilâve edilmiştir. Bu nüshada İbrahim Bey'in şiirlerinden seçmeler yapıldığı anlaşılmaktadır

ve *Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayını (2 baskı), Ankara 1969, sh 220-221) Devrin saray çevresinin de ilmî ve kültürel faaliyetlerin ya bizzat içinde olmaları veya maddî manevî desteklerde bulunmaları bu canlılığı daha da hareketlendirmiş olmalıdır(a e s 211)

5 Prof Dr Y Yucel, *Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara 1988, sh 99-100

6 a y

7 Ord Prof I H Uzunçarşılı, a e. sh 221

8 Uskudar Selim Ağa Kutuphanesi, Kemankes Bölümü, nr 250 Bu nüsha bir grup (beş) öğrenci tarafından mezuniyet çalışması olarak okunmuştur. ancak bu çalışmalarda bir çok okuma yanlış ve eserin muhtevasiyla ilgili yanlış bilgiler bulunmaktadır (Bk Türkiye Enstitüsü, T 2122) Meselâ, İbrahim Bey'in, Külliyyâtı içinde "Genc-nâme" adlı bu mesnevisinin de varlığından bahsedilmektedir ki bu hikâye de Mevlânâ'nın Mesnevisinin VI cildinde 1908-1975. beyitlerde anlatılan hikâyeden başkası değildir (Bk *Mesnevî VI* (terc Veled Izbudak), MEB Yayınları, 4 basılış, İstanbul 1966)

9 Süleymaniye Kutuphanesi, Nazîf Paşa Bölümü, nr 399

c) Sadece *Mi'râc-nâme*'nin yer aldığı üçüncü bir nüsha ise İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kıtaplığında bulunmaktadır¹⁰. Yeni ciltlenmiş olan bu nushada *Mi'râc-nâme*, yazarı belli olmayan, aynı müstensih tarafından istinsah edildiği anlaşılan başka bir manzum *Mi'râc-nâme* ile birlikte yer almaktadır. Eser harekeli nesihle yazılmıştır.

Her üç nüshanın da istinsah kaydı yoktur.

İbrahim Bey'in manzumelerinin bir kısmı Mevlânâ'nın Mesnevisindeki bazı hikâyelerin yer yer serbestçe yapılmış tercümesidir. Hatta Şair, Mesnevi'den hikâyeleri serbestçe tercüme etmekle kalmamış, bazı ilâveler yapmak suretiyle bir yandan eserini genişletmiş, bir yandan da esere "şerh" özelliği katmıştır. Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'den¹¹ bahsetmiş olduğu dikkate alınırsa O'nun Mevlevî bir şair olduğu tahmin edilebilir¹².

İçinde bulunan manzumelerin muhtevasına bakarak bu eseri bir şiir mecmuası¹³ saymak kadar, İbrahim Bey'in Mesnevi'den yaptığı tercüme ve manzumelerinde Mevlânâ ve Şems hakkında övücü beyitleri dikkate alarak eseri bütünüyle bir Mesnevi şerhi¹⁴ saymak da isabetli olmamalıdır. Ancak, Amil Çelebioğlu'nun kaydettiği İbrahim Bey'in "Mesnevi'nin ilk şarihi olabileceği" tespiti bu bakımdan yanlış değildir¹⁵. Bunun yanında eserde telif şiirler beyit sayısı olarak da tercümelere nispetle daha fazladır. Dolayısıyla bunun, her şeyden önce telif bir eser olduğunu kabul etmek mümkündür.

İbrahim Bey'in şiirlerinde mahlas yerinde "İbrahim" adı geçmektedir. Bu ismin mahlas değil bizzat şairin adı olması ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Nitekim şu beyitteki ifadeden böyle bir sonuç çıkarmak mümkündür.

Nefsum Âzer butı hevesdur kım
Sımadum gerçı adum İbrâhım¹⁶

¹⁰ Nr 4038, 1^b-13^b

¹¹ Şu beyitte de Gülşehrî'nin (ol 14. asır) adı geçmektedir
Hoca Gülşehrî didi sozı kese
Altun altuna karışa mıs mîse

¹² A Çelebioğlu, *Sultan II Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevîleri*, A U Islâmî İlimler Fakültesi (doktora tezi), Erzurum 1976, sh 140-142 Ayrıca, şiirlerin yer aldığı Suleymanîye nüshasının temellük kaydında "Yeni Kapı Mevlevîhanesi" ibaresinin bulunması, İbrahim Bey'in şiirlerinin Mevlevî dergâhlarında okunmuş olabileceğini akla getirmektedir

¹³ A S Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları Ankara 1984

¹⁴ A Çelebioğlu, O'nun ilk Mesnevi şarhı olabileceğini belirtmiştir (bk a y) Buradan hareketle M Akar da, İbrahim Bey'in eserini "Muntehâbât-ı Mesnevî Şerhi" olarak kaydetmektedir (bk M Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Muraccıyyeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1000 Temel Eser Dizisi 131, Ankara 1987, sh 125)

¹⁵ A Çelebioğlu, a y

¹⁶ "Nefsım Azer, onun putu da hevestir Ne var kı adım İbrahim olmasına rağmen (nefsım Azerinin heves putunu) henüz kır(a)madım "

Şiirlerin Dili:

İbrahim Bey, manzumelerinde oldukça zengin ve sade bir dil kullanmıştır. Devrin dil özelliklerine paralel olarak şiirlerinde genel dinî istilahlardan dışında Arapça ve Farsça tamlamalara hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Mesnevi'den yaptığı tercümelemlerde bile bu özelliğini başarıyla ortaya koymaktadır. Kelime hazinesi itibariyle de sonraki devirler için arkaik sayılabilecek unsurlarla örülü ve zengin bir dil kullandığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan gerek kelime hazinesi, gerekse fonetik¹⁷ ve morfolojik özellikler bakımından devrinin önemli eserleri arasında yer almaktadır¹⁸.

Şiirlerde, Eski Anadolu Türkçesi devresinin bu bakımlardan özelliklerini yansıtmak çok sayıda kelime ve eke rastlamak mümkündür. Meselâ:

ac- "acı-" (5a/9), *ar-* "yorul-" (43b/6, 44a/6, 52a/10, 59a/4), *arkuncak* "yavaşıca" (45b/9), *assı* "fayda" (99a/2, 101b/2, 103a/8, 109a/3, 117b/3), *assı kıl-* "faydalan-" (73a/2), *ayruksı it-* "değiştir-" (70a/6), *bayık* "gerçek, meydanda" (103b/10), *bellüsiz* "belli olmaylan" (104b/8, *bilü* "bilgi" (71b/2), *biti* "mektup" (146a/7), *döy* "dayan-" (40b/4, 130b/8), *dükeli* "hepsi" (24b/6, 51b/4, 51b/11), *eligdür-* "ele geçirme" (58b/5), *esrük* "sarhoş" (118a/3, 138a/101), *gözgü* "ayna" (45b/11, 46a/1, 47a/7), *güñez* "kolay" (98b/2), *ımtızgan-* "uyuklamak" (42a/8), *kıtır-* "çağır-" (52a/4), *kuç-* "kucakla-" (141a/10), *okuş* "çok" (101b/6), *soylar-* "ara-" (42b/4, 54a/8, 92a/9), *şeş-* "çöz-" (75b/9), *şolukdem* "şu an" (129a/3, 135a/5), *toyla-* "ziyafet ver-" (38a/1, 71b/3, 90b/1 ...), *uşa-* "ufalan-" (75b/7), *yazuklu* "gunahkâr" (14b/6, 15b/6, 20a/9), *yoklu* "fakir" 16b/2

Ayrıca eklerden de, teklik ikinci şahıs emir eki *-gil/-gil* (5b/6, 6a/1, 9a/8, 9, 50b/5, 51a/4, 5, ...), çokluk birinci şahıs istek eki *-avuz/-evüz* (6a/1, 52a/1 ...) gerundium eki *-madın/-medin* (45b/3) şeklinde çok sayıda örnekte geçmektedir. Öte yandan, özellikle Arapça Farsça kelimelerde kelime tabanlarındaki dil benzeşmesini gösteren yazılışlar bulunmaktadır: *tâza-lıq* (74a/4). Bir yerde, t dış ünsüzüyle sonlanan kelimelerde gerçekleşen ve daha çok konuşma dilinde vuku bulduğu halde sınırlı sayıda örneği yazıya geçirilmiş olan ayrışma hadisesini gösteren yazılış da bulunmaktadır: *iş-* "iç-" (28a/11).

Şiir tekniği bakımından da hemen hemen asrın diğer şairleriyle boy ölçüşecek seviyede olan İbrahim Bey'in, manzumelerinde konuya hakimiyeti, kasıde ve şerhlerde esas mevzu besleyen tâlî beyitlerdeki edebî ve pürsüz söyleyişler, özellikle gazellerdeki söyleyiş güzelliği ve sadeliği dikkat çekmektedir. İstiare ve teşbihler edebî zevke uygun şiir estetiği içerisinde ifade edilmiştir. Atasözleri ve deyimlere de yer verilerek ifadeler zenginleştirilmiş, belîğ anlatımlarla sade bir üslûp oluşturulmaya çalışılmıştır. Aşağıda verdiğimiz gazel ve beyitlerde söz konusu özellikleri görmek mümkündür:

Bulbule gul gerek n'ider hârî
Karganuñ çöplük oldu gulzârî (106b-12)¹⁹

¹⁷ Her uç nusha da harekeli'dir

¹⁸ Bu sebeple olacak, *Tanıklarıyla Tarama Sozluđu* için kaynak eser olarak taranmıştır

¹⁹ Beyit numaraları Selim Ağa Kutuphanesi'ndeki nushaya göre verilmiştir

Bitmedi gul çemende dikensuz
Kim gulı sevse sabr ider hâre (109a-8)

Taşa beñzetme munkıruñ goñlın
Kışı sa'y-ile yumşadur taşı (124b-6)

Fahr u nâmûsı kodı İbrâhım
Derd-ı 'ışk-ıla ıftihâr eyler (128a-4)

Geçene çun el ırışmez gelicek nedur bılınmez
Beru gel safâ kılalum sanemâ kı dem bu demdur (132b-8)

Yâ Rab İbrâhımı sen cehl-ile zulmetde koma
Goñlinde nûruñ yımışın vır seherinden gıcenuñ (137b-1)

Nicesı vasf idem senuñ ince bılun letâfetin
Anı meğer kı soralar yine kemerden ıy sanem (139a/10)

Canımı her nefes yile vırduğum ol kı aluram
Muşk saçuñ kohusını bâd-ı seherden ıy sanem (139b/1)

Fursatı vırme yile kıl meyı nûş İbrâhım
Bu-durur gâyeti saña diyeler tevbe-şiken (140a/6)

Tendur İbrâhım anuñ cânı-durur ol dilber
Bu 'acebdur kı tenuñ yandüğını cân bılmez (140b/ 3)

İbrâhıme goster gore ağyâr zevâlin
Gozinden akan yaş yırine kan hakkı-çun (145a-8)

İşı gucı İbrâhımuñ bılun oldı gıce gunduz
Ciğërum kanı-la hasret bitısın yazaram uşta (146a/7)

Gozleri goñlum evını yağma kılur benum
'Aklum dıremezem kı diyem vasf-ı hâlını (151b/8)

Gazeller:

I

Sen uyhuda ben her gıce bî-dârem efendı
Gâh inilerem gâh olur ağlaram efendı

Nâzuk-durur incine dıyu gozde hayâluñ
Kırpuklerımı yummağa korkaram efendı

Bırden yuzuñı gormeği ger câna sataram
Bın cân-ıla bılgıl kı hirîdâram efendı

Cânımda vu goñlumde eğer olmasa sevguñ
Cândan u goñulden dahı bızâram efendı

'İşkuñda cığır dâğına inanmaz olursañ
Yaram yureğüm karşıña çun-yârem efendı

Şol la'l dudağuña hevesinden niçe yohsa
Bağrum kanını goz yaşına karam efendı

Kul yazmağa İbrahim'ı tapuña okursañ
Baş uzre kalem bıgı gerek varam efendı (127b)

II

Zulfuñı sorsalar şehâ sunbul-ı muşk-bû direm
Yuce boyunu goricek "celle celâluhu" direm

Kıble olalı kaşlaruñ tâkı basıret ehline
Cân u goñul yuzın urup şâm u seherde hû direm

Ince bılıñle ağzuñuñ her kı sorar dakâyıkın
Bır kılı ıkı yaruban şerhini mû-be-mû direm

Nicesı yuze yuz ola âyîne husnuñ ayına
Niçeme rûşen-ise ol sâfî-ı saht-rû direm

Teşne kılalı lebleruñ 'aksı şikeste goñlumı
Gozlerume serâplar kanda gorinse su direm

La'l-ı lebuñ hayâline çunkı kadeh sunar gozum
Dir kı kadeh n'olur baña saña sebû sebû direm

Senden ırılsa bir nazar gozlerumuñ kefareti
İş bu-durur kı sen seni kanlu yaş-ıla yu direm

Hâtıruma hatâ direm fikruñ-ile ger olmaya
Sevmeyicek goñul seni cân-ısa kım 'adû direm

İbrâhım ol kadar olımadı kım ola kuluñ
Kım kı kul olsa tapuña âh ne bahtlu direm (129a-b)